

Prof. Krzysztof T. Konecki
Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Uniwersytet Łódzki

02.07.2023.

Recenzja pracy doktorskiej mgr Agaty Rozalskiej, „Artyści w przestrzeni publicznej miasta. Studium socjologiczne na przykładzie warszawskiej Pragi Północ.” Praca napisana pod kierunkiem dr hab. Rafała Wiśniewskiego, prof. ucz., UKSW, Warszawa

W pracy znakomicie jest rozpracowana część teoretyczna, począwszy od wprowadzenia. Bardzo dokładnie opisana jest szkoła chicagowska, która była prekursorką pogłębionych badań miasta. W niej to skonstruowana została metoda mapowania miasta wg określonych kryteriów społecznych.

Celem pracy doktorskiej jest dotarcie do motywacji artystów lokujących się na Pradze i działających w tej dzielnicy. Ponadto autorka chce badać postawy artystów wobec Pragi, uwzględniając szczególnie element emocjonalny tych postaw. Autorka stosuje koncepcję „miasta osobistego”, czyli relacji mieszkańców, w tym przypadku artystów do najbliższego otoczenia fizycznego, co w tym otoczeniu jest uważane za „swoje.” Jak stwierdza autorka: „Głównym celem pracy jest identyfikacja tego, w jaki sposób artyści postrzegają i doświadczają praskiej przestrzeni oraz zbiorowości mieszkańców.” (s. 18). Zatem głównymi kategoriami są tutaj: „postrzeganie” i „doświadczanie”. Kategorie te mają charakter dynamiczny, procesualny.

Autorka we wstępie opisuje próbę badawczą: wywiady z 14 artystami, trzy wywiady z przewodnikami praskimi. Badaczka prowadziła także obserwację uczestniczącą podczas spacerów miejskich, prowadziła rozmowy z ich uczestnikami, brała udział w imprezach plenerowych, uczestniczyła w malowaniu murali lub obserwowała ich malowanie. A więc jej praca miała charakter badań terenowych w stylu socjologii chicagowskiej.

Praca składa się z sześciu rozdziałów. W rozdziale pierwszym autorka koncentruje się na przeglądzie definicji miasta oraz przestrzeni publicznej. Autorka przedstawia również refleksję metodologiczną dotyczącą badania miast i przestrzeni. Następnie analizuje miejską

sztukę uliczną (street art), oraz podejmuje problematykę roli artystów w budowaniu miast kreatywnych.

Rozdział drugi dotyczy rewitalizacji miast, gdzie problematyka odnowy miast została wnikliwie omówiona. Przedstawiono przykład takiej rewitalizacji w województwie śląskim (Nikiszowiec w Katowicach). Opisana jest historia rewitalizacji Nikiszowca (różnego rodzaju imprezy, jarmarki, wystawy i ich funkcje). Autorka przedstawia wiele zdjęć obrazujących działalność muzeów i galerii wystawowych jako elementu wspomagającego rewitalizację miast. Omówiono także zjawisko gentryfikacji, która ma miejsce w przypadku rewitalizacji miasta. Autorka przedstawia także koncepcje etapów gentryfikacji, wspominając o ostatnim etapie gentryfikacji, który jest napędzany spekulacyjnym działaniem rynku nieruchomości.

Rozdział trzeci to rozdział metodologiczny, gdzie autorka przedstawia przedmiot badań i główne pojęcia, a także zastosowane techniki badawcze. Wywiady, które przeprowadzono były wywiadami swobodnymi mało ukierunkowanymi, które uznano za najlepsze dla badania określonych rozmówców i wybranej problematyki. Rozmówców dobierano metodą kuli śnieżnej. Badaczka przeprowadziła także pięć obserwacji uczestniczących. W trakcie obserwacji badaczka wykonała 11 wywiadów konwersacyjnych. Ponadto przeprowadzono jakościową analizę treści artykułów prasowych opublikowanych w latach 2010-2021 (76 pozycji opublikowanych w gazetach, czasopismach lub na portalach internetowych dotyczących murali oraz street artu). Te analizy uważa autorka za bardzo istotne w swoim projekcie badawczym. Autorka przeprowadzała badania w paradygmacie interpretatywnym, który także został przedstawiony w rozdziale.

Rozdział czwarty dotyczy przedstawienia koncepcji miasta osobistego. Znajduje się w nim także analiza stereotypów miasta (Pragi), oraz dystynkcji swoi/obcy. Jest to zjawisko interesujące, jak dokonuje się internalizacja przestrzeni miejskiej jako własnej? Miasto osobiste to miasto doświadczane, ale jest to także konstrukt analityczny składający się z wymiaru przestrzennego, społecznego i pamięci społecznej odtwarzanej przez jednostkę. Autorka pokazuje proces integrowania/nieintegrowania się artystów z „tutejszymi,” z mieszkańcami Pragi. Autorka pokazuje także motywy lokalizacji artystów w określonych miejscach miasta, często tym motywem jest możliwość uprawiania sztuki niekonwencjonalnej.

Piąty rozdział dotyczy analizy materiałów empirycznych z obserwacji uczestniczącej i wywiadów pogłębionych. Autorka analizuje tutaj interpretacje roli murali w krajobrazie miasta i procesie rewitalizacji i łączy analizę dyskursu medialnego z wypowiedziami rozmówców (z wywiadów). Dla jednych są to elementy rewitalizacji dla innych przede wszystkim elementem wzbudzającym gentryfikację miejsc i dzielnic. Polskie media przypisują muralom istotną rolę w rewitalizacji miast. Artyści malujący murale nie zawsze są zwolennikami wpasowania się w otoczenie, w kontekst miejsca, wg nich mural tak jak obraz ma nieść wartości uniwersalne, ponadkondygnacyjne.

Autorka zastanawia się, dlaczego pojęcie muraloży (nadmiaru murali) nadal dominuje w dyskursie medialnym? Moim zdaniem, może jest tak, że media za wszelką cenę poszukują sensacji lub problemów, pozytywne wydarzenia i opinie są słabiej odbierane i przyswajane. Czytelność gazet opiera się na czytaniu opowieści sensacyjnych.

Badania pokazały, że artyści są świadomi związku estetyzacji przestrzeni (murale) z rewitalizacją, że są to dwa różne procesy. Rewitalizacja to coś więcej niż tylko malowanie murali, w sensie społecznym to aktywizacja społeczności lokalnej oraz aktywna pomoc dla tej społeczności ze strony różnych instytucji.

Autorka wskazuje, że murale przyczyniają się do promocji Pragi Północ, w czasie spacerów pokazujących murale, mieszkańcy miasta, lub turyści, zaznajamiają się z historią miejsc i krajobrazem miasta.

Rozdział szósty to refleksja nad pojęciem artysty. Kim jest artysta, a kim jest twórca?

Badaczka pyta o to także swoich rozmówców. Analizuje tzw. artyfikację, np. grafiki malowanej na murach (graficiarz-artysta). Autorka opisuje cztery typy artyfikacji.

Rozmówcy obawiają się zbyt szerokiego spektrum działań, które mogą być zaliczone do sztuki, bowiem pojęcie to może stać się nieostre i ostatecznie nic nie oznaczać. Autorka pokazuje także różnorodną sztukę uliczną, np. włóczkowe ubranka na słupkach (prezentuje ich zdjęcia). Jeśli przyjmiemy, że termin artysta jest konstruktem społecznym i historycznym jednocześnie, to taki proces konstrukcji działalności artystycznej ciągle ma miejsce, chociażby na ulicach miast i Pragi. Autorka opisuje także czym wyróżniają się artyści z Pragi a także rekonstruuje mity artysty i odnosi je do badanych. Autorka zadała pytanie badanym – Co to znaczy być artystą? Pytanie to sprawiało trudności z odpowiedziami. Mam tutaj zatem pytania: jak można byłoby z punktu widzenia socjologii wiedzy albo z innych perspektyw zinterpretować te trudności? Dlaczego wykonując pewne role społeczne, nie poddajemy ich refleksji?

Interesujące byłoby spojrzeć tutaj na definicję/określenie artysty z punktu widzenia koncepcji społecznych światów, a szczególnie koncepcji społecznego świata wg Howarda Beckera (Art Worlds 1982; patrz także Strauss, Anselm L. (1984). „Social Worlds and Their Segmentation Processes.” In: N. Denzin (ed.), Studies in Symbolic Interaction (pp. 119–128). Greenwich, CT: Jai Press). Definiowanie granic społecznego świata wiąże się także z definiowaniem „kim jestem ja-artysta?” Procesy autoidentyfikacji związane są z procesami ustanawiania granic społecznego świata sztuki, lub jakiegoś subświata sztuki. Światy są też legitymizowane przez określone ideologie, mity lub potoczne teorie. To jest niezbędne dla uczestników tych światów by nie tylko uzasadnić swoje istnienie i bronić się, ale także rozprzestrzeniać się, kolonizować inne światy. Z drugiej strony, społeczne światy fluktuują i zanikają, podlegają swoistym procesom historycznym tak jak i całe społeczeństwa. W społecznych światach ważna jest reputacja indywidualna (patrz Becker 1982: 351 i dalsze), ale także rodzaju sztuki, który jednostka uprawia. Prestiż danego rodzaju sztuki przenosi się na prestiż jednostki-artysty, ale tutaj występuje także społeczne konstruowanie reputacji, ponieważ w społecznym świecie jest gotowy ranking, która sztuka jest ważniejsza, często i trudniejsza w uprawianiu. Jaka jest reputacja street art w świecie sztuki? Jaka jest reputacja „artystów street artu” w świecie sztuki? Czy na te pytania jesteśmy w stanie odpowiedzieć? Co na ten temat myśli autorka dysertacji?

Podsumowanie

Praca jest ciekawie napisana, elementy teoretycznej analizy przeplatane są przykładami i notami interpretacyjnymi z przeprowadzonych badań. Badaczka dobrze opanowała narzędzia pracy socjologicznej. Jest świadoma swojej roli badaczki w terenie i ograniczeń tej roli a także zastosowanych technik badawczych. Pogłębione badania terenowe mieszczą się w tradycji socjologii miasta od początku powstania socjologicznej refleksji nad miastem. Szkoła chicagowska jest tego przykładem i została ona także omówiona w pracy doktorskiej.

Recenzowane dzieło jest ciekawym studium procesów rewitalizacji poprzez sztukę, czy też przy pomocy sztuki. Często dzieje się to bez konsultacji z mieszkańcami albo wbrew ich opiniom. To ważna konstatacja z pracy badawczej, bowiem pokazuje pułapki rewitalizacji dokonywanej „dla dobra mieszkańców,” wbrew mieszkańcom. Autorka przeprowadzając badania jakościowe mogła wniknąć w procesy mikro, których to opisów tak brakuje w socjologii miasta. Jest to na pewno jedna z największych zalet tej pracy. Artyści mówią

własnym głosem, opisywany świat jest także światem z ich perspektywy, ale jest to poddane analitycznej krytyce, także przy pomocy istniejących teorii i koncepcji. Perspektywa mikro pokazuje, że relacje sąsiedzkie i bezpośrednie są istotne dla integracji artystów z miastem. Obcy musi się komunikować i żyć razem z „miejscowymi” by zostać zaakceptowanym, chociaż niekoniecznie potraktowanym ostatecznie jako „swój”. Kategoria obcego okazuje się istotna dla praktyki rewitalizacyjnej, która dokonuje się przy pomocy sztuki i artystów. Widać tutaj pomocną rolę socjologii w projektowaniu procesów rewitalizacyjnych. Praca ma także walor diagnostyczny pokazuje, że Praga jest, według badanych artystów, dzielnicą artystyczną i taka diagnoza pozwala np. władzom miasta kontynuować pewien kierunek rozwoju tej dzielnicy i czynienia z niej dzielnicy atrakcyjnej turystycznie, a także atrakcyjnej dla samych mieszkańców miasta.

Miasto może być zatem innowacyjne nie tylko technologicznie, ekonomicznie, ale także kulturalnie i odpowiednia polityka kulturalna, przy uwzględnieniu tkanki społecznej i procesów społeczno-interkacyjnych, może temu miastu/dzielnicy zapewnić rozwój. Należy też pamiętać, że działalność artystyczna może zapewnić miastu także dochody, chodzi nie tylko o turystykę, ale także o współpracę z biznesem i nauką. Istotne jest tutaj też wsparcie instytucji miejskich i państwowych, jak np. miało to miejsce przy wsparciu pewnych inicjatyw miejskich przez Narodowe Centrum Kultury (zob. s 82-86).

Uwagi

Bardzo istotne jest powołanie się na zdanie Floriana Znanieckiego, w którym jest napisane, że badacz powinien badać przestrzeń, czy kulturę, w odniesieniu do współczynnika humanistycznego, „tj. tak, jak jest doświadczana przez te podmioty ludzkie, których kulturę bada [1938:90]. Rodzi się w związku z tym pytanie: a jak ta przestrzeń oraz samo badanie tej przestrzeni jest doświadczane przez badacza, który bada to doświadczanie. Jeśli badacz chce być konsekwentny przyjmując to założenie to powinien również swoją pozycję, usytuowanie, i doświadczenie poddać refleksji.

Autorka pracy pisze: „Ponadto dwukrotnie miałam okazję uczestniczyć w nielegalnym malowaniu na Pradze, a czterokrotnie przyglądałam się, wraz z innymi „gapiami”, powstawaniu murali.” (s. 155) Jak z tym problemem etycznym, bo tak trzeba to nazwać, uporała się badaczka? Jak by mogła objaśnić zasadność uczestniczenia w takich przedsięwzięciach, z różnych punktów widzenia?

Brak w bibliografii F. Znaniecki [1938].

W pracy jest dużo błędów literowych, o których nie wspominam dokładnie i nie wymieniam w recenzji.

Na stronie 16-tej jest nagły zwrot od prezentacji teorii do opisu dzielnicy, brak tutaj jakiegoś sensownego łącznika pomiędzy tymi fragmentami pracy we wprowadzeniu.

Rozdziały mogłyby być podzielone bardziej klarownie, na części teoretyczne i empiryczne.

Konkluzja

Moje uwagi krytyczne i pytania do autorki są tylko konsekwencją jej poprawnie przeprowadzonych badań empirycznych skłaniających do refleksji i pytań. Praca wymagała dużego wysiłku badawczego (badania terenowe) i formułowane tezy oraz konkluzje opierają się na wyczerpującym materiale dowodowym.

Praca doktorska spełnia warunki określone w art. 179 ust. 7 ustawy z 3 lipca 2018 r. –

Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1669) oraz art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z 20 lipca 2018 r. (Dz. U. z 2022 r. poz. 574).

Potwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Agaty Rozalskiej spełnia wymogi ustawowe stawiane rozprawom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie jej do publicznej obrony.

